

**ФІЛОСОФІЯ ПРАВА В ПЕКІНІ: XXIV ВСЕСВІТНІЙ КОНГРЕС ІVР
«ГЛОБАЛЬНА ГАРМОНІЯ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА»
(СТИСЛИЙ ОГЛЯД)**

Стислий огляд пленарних виступів XXIV Всесвітнього конгресу з філософії права і соціальної філософії на тему «Глобальна гармонія та верховенство права», організованого Міжнародною асоціацією філософії права і соціальної філософії та Юридичним товариством Китаю (China Law Society) 15–20 вересня 2009 р. у Пекіні. В роботі Конгресу брали участь більше 500 представників із більш ніж 50 країн, зокрема й спільна українсько-російська делегація.

Ключові слова: філософія права, Міжнародна асоціація філософії права і соціальної філософії, верховенство права.

Сжатый обзор пленарных выступлений XXIV Всемирного конгресса по философии права и социальной философии на тему «Глобальная гармония и верховенство права», организованного Международной ассоциацией философии права и социальной философии и Юридическим обществом Китая 15–20 сентября 2009 г. в Пекине. В работе Конгресса принимали участие больше 500 представителей из более чем 50 стран, в частности и совместная украинско-российская делегация.

Ключевые слова: философия права, Международная ассоциация философии права и социальной философии, верховенство права.

A short review of the plenary papers of the XXIV World Congress on Philosophy of Law and Social Philosophy «Global Harmony and Rule of Law», organized by the International

Association of Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR) and China Law Society on September, 15–20, 2009 in Beijing. The IVR Congress hosted more than 500 participants from more than 50 countries, in particular a joint Ukrainian-Russian delegation.

Key words: *philosophy is law, the International Association of Philosophy of Law and Social Philosophy, rule of law.*

15–20 вересня 2009 р. в Пекіні відбувся XXIV Всесвітній конгрес з філософії права і соціальної філософії на тему «Глобальна гармонія та верховенство права» (Global Harmony and Rule of Law).

Всесвітні конгреси з філософії права організовуються кожні два роки Міжнародною асоціацією філософії права і соціальної філософії (IVR – Internationale Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie), заснованою 1909 р. у Берліні. Відтак пекінський конгрес, співорганізований Юридичним товариством Китаю (China Law Society), знаменував і соту річницю Асоціації¹.

У роботі Конгресу брали участь понад 500 представників із більш як 50 країн. З-поміж них (зокрема й завдяки Міжнародній громадській організації «Диалог-Мир») була й численна спільна українсько-російська делегація. До її складу ввійшли, з-поміж інших, такі українські філософи права, як професор С. І. Максимов (член Ради Всеукраїнської асоціації філософії права і соціальної філософії), О. В. Стовба та автор цього огляду (член секретаріату зазначеної Асоціації), співробітники Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, О. Ф. Андрийко, В. Л. Наумов, О. В. Кресін, інші провідні українські правознавці: В. Ф. Антипенко, М. О. Баймуратов, Хашматулла Бехруз, Мехман Дамерлі, П. С. Пацурківський та багато інших. Російська частина делегації включала 18 докторів і 5 кандидатів юридичних наук із таких, з-поміж інших, наукових і освітніх центрів, як Москва, Санкт-Петербург, Волгоград, Воронеж, Катеринбург, Краснодар, Архангельськ, Самара, Твер; до неї ввійшли такі відомі російські правознавці, як В. Г. Графський, В. В. Лазарев, В. Д. Перевалов, А. В. Поляков, Р. А. Рамашов, М. М. Тарасов і чимало інших².

Перебуваючи водночас у міжнародному науковому та специфічному китайському культурно-мистецькому просторі, учасники Конгресу отримали унікальну можливість наукового та особистого спілкування, обговорення актуальних проблем філософії права та соціальної філософії.

Робоча програма Конгресу традиційно складалася з пленарної та секційної частин і була доповнена культурною програмою. Перша (пленарна) частина містила пленарні доповіді провідних правознавців і філософів, а також офіційні повідомлення організаторів, друга частина – доповіді та наукові повідомлення під час засідання секцій робочих груп і семінарів. З-поміж більш ніж 50 секцій та робочих груп варто виокремити такі, як «Руська правова філософія в культурному діалозі» (під головуванням професора В. Г. Графського) та «Феноменологія та герменевтика права» (доцент О. В. Стовба). На цих секціях і було представлено більшість доповідей українських і російських вчених, підтверджених відповідними сертифікатами (автор цього огляду представив доповідь на тему: «Судова філософія як прикладна філософія права»)³.

Більш детальний огляд, а також тексти окремих доповідей, як пленарних так і секційних, українських і російських доповідачів, планується представити

в томі Міжнародного фахового часопису «Проблем філософії права» («Philosophy of Law Issues») за 2010 рік. У цьому ж огляді подамо стислий огляд змісту пленарних доповідей⁴.

Центральними на Конгресі можна вважати пленарні доповіді таких відомих філософів права, як Джозеф Раз і Роберт Алексі.

Професор Колумбійського університету Джозеф Раз (Joseph Raz) (США) представив центральну доповідь Конгресу на тему «Індивідуальні права в світовому порядку» («Individual Rights in the World Order»). Як відзначив Раз, «визнання і забезпечення індивідуальних прав є не обов'язково найважливішим із аспектів світового порядку, що виникає. Проте незаперечно те, що його виникнення супроводжується широкими дискусіями про права людини, змістовними заходами з їх забезпечення. Цей огляд місця прав у світовому порядку подано на тлі цієї хаотичної діяльності». Під «новим світовим порядком» Дж. Раз у даному контексті розуміє «систему інституцій, угод та усталеної практики, що виникли внаслідок економічних, соціальних і культурних впливів у світі, що меншає і стає більш взаємозалежним».

Аналізуючи поняття індивідуального права, відзначивши, що «право та його об'єкт мають цінність для його носія, а право одного є обов'язком для іншого, певним обов'язком реалізації цього права», Дж. Раз ставить запитання: «чому права мають цінність для їх носіїв і чому вони покладають обов'язки на інших?»

Це пояснюється тим, зазначає Раз, що «права відіграють особливу роль у нашому моральному всесвіті: вони застосовуються до випадків, коли цінність чогось для особи є певним різновидом забезпечення його поваги з боку іншого в певний спосіб». Одним із наслідків такої постановки питання, зокрема політичними активістами, є те, що, як відзначає Раз, перелік прав людини перетворюється на перелік бажань. «Аргументом визнання того чи іншого правом людини залежить від їх бажаності чи важливості для людини й того, скільки людей позбавлені цього», резюмує професор Раз.

«Права людини є, якщо вводити термін, синхронно універсальними (synchronically universal), маючи на увазі, що їх мають усі живі сьогодні люди. Подібне положення припускається і в сучасній практиці прав людини. Це має істотне значення, оскільки відображає позицію про те, що життя людини має безумовну цінність, позиція, яку, сподіваюся, ми сприймаємо як належне, але яку ми не завжди визнаємо. Звідси й істотний внесок індивідуальних прав у існуючий світовий порядок: вони – основа обов'язку цінності людського життя», – вказує професор Раз. На його думку, ще одним істотним внеском прав людини в світовий порядок, що розвивається, є те, що індивідуальні права як права людини за допомогою різних рухів на захист прав людини започаткували «новий спосіб політичної дії, що вніс важливу корективу в процес концентрації влади в руках корпорацій».

Відзначаючи складності та ризики, пов'язані з визнанням і реалізацією індивідуальних прав, а також критичну важливість неупереджених, ефективних і надійних інституцій адміністрування та забезпечення прав людини, доповідач відзначив три аргументи в цьому зв'язку. «По-перше, якщо є право лю-

дини на щось, тоді існує й обов'язок запровадження та забезпечення функціонування неупереджених, ефективних і надійних інституцій для їх забезпечення і захисту від порушень. По-друге, за нормальних обставин, доки такі інституції діють, слід утримуватися від спроб використання примусових заходів із забезпечення права. По-третє, якщо, зважаючи на домінуючі обставини, нема перспектив запровадження неупереджених, ефективних і надійних інституцій щодо певного права, тоді таке право не є правом людини».

Третій аргумент звернув на себе найбільшу увагу критиків, зокрема і під час Конгресу. Уточнюючи свою позицію, професор Раз зазначив: «якщо забезпечення (enforcement), тобто справедливе (fair), ефективне і гарантоване забезпечення, є неможливим, ми повинні визнати, що певне право не є правом людини і уникати закликів до його забезпечення». У критиці цієї позиції на Конгресі зокрема зазначалося, що він нівелює концепцію прав людини, оскільки визнання останніх такими не повинно залежати від волі держави, її здатності їх забезпечувати. Так, нездатність держави забезпечити право на життя не заперечує такого права людини. А відсутність механізму забезпечення прав людини зобов'язує його запровадити внаслідок визнання цього права правом людини, а не навпаки (відсутність механізму – це невизнання права правом людини). Іншими словами, передумова забезпечення права не може визнаватися його ознакою.

Деталізуючи свої позиції та доводи, Дж. Раз узяв за приклад право на здоров'я, вказане у ст. 12 (1) Міжнародної конвенції про економічні, соціальні та культурні права. Він уточнює: «Хто заперечуватиме, що здоров'я має цінність для людей, для кого воно є актуальним питанням? Хто заперечуватиме дійсну універсальність цього права, адже здоров'я – цінність для людей відколи вони живуть на планеті? Але все не так просто. По-перше, нерозумно вважати, що люди дійсно мають право бути здоровими, мають право, яке порушується щоразу, коли вони нездорові. Більш тверезим є погляд, що відображає зміст статті 12 (2) Конвенції, в якій подано перелік обов'язків держави. Але держави чи уряди не є універсальними, вони не існували від часу існування homo sapiens. По-друге, доцільно стверджувати, що здоров'я має як внутрішню, так і універсальну цінність. Внутрішня цінність полягає у почутті фізичного здорового стану, яким насолоджуються здорові люди. Інструментальна ж цінність – в тому, що здоров'я значною мірою підвищує перспективи повноцінного життя. Якщо не всі, то чимало форм не-здоров'я, пов'язаного з болем, стражданням, вадами, ускладнюють або ж унеможливають повноцінне життя».

Професор Дж. Раз так узагальнює «істотну роль прав людини в міжнародному світовому порядку: по-перше, у сенсі цінності всіх прав людини; по-друге, в постановці на порядок денний питань, відмінних від тих, які стосуються інтересів міждержавних відносин чи великого бізнесу; по-третє, в уповноваженні індивідів і добровільних організацій на створення додаткових інструментів для впливу на міжнародний порядок».

«Я, – уточнює Раз, – підкреслив також деякі складності та небезпеки, пов'язані з практикою прав людини. В існуючому середовищі така практика піддається впливу недбалого активізму, який ігнорує той факт, що права накладають обов'язки, а аргумент на користь впровадження обов'язку повинен бути

доведений більш обґрунтовано, аніж зазначенням лише цінності права для його носія. Крім того, спроби впровадження прав можуть завдати значної шкоди, якщо їх не ввірено неупередженим, ефективним і надійним інституціям. Нарешті, всупереч більшій частині сучасної риторики, права не є абсолютними, їх належне тлумачення та впровадження вимагає чуйності до культурного різноманіття та обґрунтованості інших цілей».

На завершення професор Раз відзначив, що «розпочав розмову, вказуючи, що ми живемо в перехідний період швидких змін. Можливо бути оптимістами. Можливо бути песимістами щодо напрямку речей. Але ми однозначно не повинні бути задоволеними цим напрямком».

Критична дискусія тез доповіді Дж. Раза засвідчила й колізію підходів до визнання прав людини: з позицій універсального та відносного (культурно-різноманітного, партикулярного), а також різних типів праворозуміння.

Згідно з універсальним підходом права людини є універсальними, притаманними кожній культурі, і якщо так, то процеси глобалізації (насамперед, але не виключно економічної), сприятимуть їх поширенню, визнанню та реалізації. Згідно з підходом культурно-різноманіття, що є відносним, права людини не є універсальними, більше того, не притаманні деяким культурам; відтак, у разі їх поширення особлива увага повинна приділятися збереженню чи врахуванню культурних особливостей, різноманіття. Дж. Раз саме розглядає індивідуальні права саме з універсалістських позицій як один із аспектів світового порядку. За Разом права людини – вид індивідуальних прав, реалізація яких очікується в усьому світі. Для цього й потрібна їх інституціоналізація.

Крім того, відзначимо як різні підходи до праворозуміння, так і їхній вплив на підходи до визнання прав людини. Дж. Раз поділяє права на юридичні (legal) та моральні (moral) права: перші – це права, створені законом, другі – це права, які можуть бути визнані законом, але які залишаються моральними правами, що захищаються та реалізуються за допомогою законом. «Коли відповідні юридичні права інкорпоровано в закон (law), вони розглядаються не як права, створені законом, а як права, визнані законом. Вони є моральними правами, які ми маємо незалежно від закону, тому закон повинен визнавати, надавати силу і захищати їх», зазначає Раз.

Особливість погляду Дж. Раз в тому, що юридичний позитивізм зумовлює на визнання права, зокрема правом людини, а відтак і його здатність бути реалізованим – за допомогою юридичного обов'язку. Так, аналізуючи окремі аспекти концепції індивідуальних прав, зокрема прав людини, він і наполягав на забезпеченні права як на істотній ознаці прав людини, релятивуючи ознаки прав людини критерієм висловленої концепції юридичного позитивізму. Водночас, прихильники теорії природного права наполягали б на абсолютному, беззаперечному визнанні прав людини, незалежно від можливості їх здійснення, покладаючи відповідний обов'язок, передусім, на державу, міжнародні інституції.

Роберт Алексі (Robert Alexy), професор Кільського університету (ФРН, на світліні), на відміну від Дж. Раза, не виключає ідеальної складової права з поняття права, зокрема прав людини. Професор Алексі представив власну кон-

цепцію в доповіді «Дуалістична природа права» («The Dual Nature of Law»)⁵. «Право має подвійну природу; ця теза, – пояснює професор Р. Алексі, – ґрунтується на твердженні, що право з необхідністю охоплює обидва, реальний або фактичний, та ідеальний, або критичний, виміри. У цьому визначенні права фактичний вимір представлений елементами авторитетності (владності) видання та соціальною ефективністю, тоді як ідеальний вимір відображений елементом моральної коректності. Авторитетне видання та соціальна ефективність – це соціальні факти. Якщо хтось стверджує, що соціальні факти як такі можуть визначити, що вимагається і що не вимагається правом, це можна трактувати як підтвердження позитивістської концепції права. Щойно моральна коректність доповнюється як необхідний, третій елемент, картина істотно змінюється. Виникає непозитивістська концепція права. Тому теза про подвійну природу права має на увазі непозитивізм», – стверджує німецький філософ права.

Матільда Коґен (Mathilde Cohen) з Колумбійського університету, яка здобула право на пленарну доповідь, перемігши в конкурсі молодих учених Асоціації 2009 року, представила тему «Верховенство права як верховенство резонів (доводів)» («The Rule of Law as the Rule of Reasons»). Ключова ідея її виступу: головний компонент верховенства права в сучасних правових системах – це юридичний обов'язок обґрунтування (to give reasons). Цей висновок Коґен продемонструвала на прикладі судді, який в судовій ухвалі не обґрунтував незадоволення заявлених клопотань, вказавши просто: «тому що я так вважаю». Свій аналіз доповідач бачить як основу контекстуального підходу до ідеалу верховенства права. Представлене розуміння верховенства права засвідчує багатоманітність розумінь концепції верховенства права.

Зважаючи на тему Конгресу, низку пленарних доповідей було присвячено питанням культурної різноманітності, глобалізації та пошуку гармонії. Так, професор Гарвардського і Пекінського університетів Ваймінґ Ту (Weiming Tu) представив доповідь на тему «Культурна різноманітність, міжцивілізаційний діалог і гармонія: конфуціанський підхід» («Cultural Diversity, Intercivilizational Dialogue, and Harmony: A Confucian Perspective»).

«Культурне різноманіття визнано незаперечним фактом життя в усьому світі», – стверджує професор Ту. «Його вважають істотним аспектом людського процвітання. Його ж побоюються як небезпеки глобальному громадянству». Як відзначає мислитель, «культурне різноманіття повинно стати точкою відліку для міжкультурного діалогу», останній же повинен відбуватися під впливом екологічної свідомості та універсальної етики.

Щодо конфуціанства, то, на думку професора Ту, «нема підстав не «інкорпорувати» конфуціанське розуміння в наше політичне осмислення політичної та соціальної філософії». Це, втім, означатиме, що «актуальну дискусію між лібералізмом і комунітаризмом слід видозмінити. З нових позицій слід буде розглядати суперечність між індивідуалізмом і республіканізмом. Ще більш фундаментальним є переформулювання відношення між приватним/публічним і «самістю/суспільством». Це також означає, підкреслює китайський філософ-конфуціанець, що потрібно піти далі антропоцентричної та

світської ментальності, аби людство могло стати відповідальним за чотири базові відношення заради виживання і процвітання, а саме: поєднання розуму і тіла, плідного співіснування самості (в даному випадку – індивіда) і суспільства, які взаємно підтримують стосунки між людськими істотами і нацією, спільної відповідальності (здатності адекватно відповідати) між людським серцем і Шляхом Небес. Професор Ту намагається розтлумачити концепції та смисли, зокрема етичні, конфуціанства у термінах сучасної політичної дискусії.

Міжкультурний діалог, на думку професора Ту, є найкращим способом сприяти дискурсу з універсальної етики, в якому права людини займають вагоме місце. «Абстрактний універсалізм може забезпечити вагоме обґрунтування глобального значення прав людини, проте більш вишуканим і практичним підходом є звернутися до прав людини в контексті культурної різноманітності. Імператив полягає в тому, що культура не повинна використовуватися для посягань на права людини, гарантовані міжнародним правом, так само культура не повинна використовуватися для виправдання обмежень обсягу прав людини. Тим не менш, міжкультурний діалог може відігравати ключову роль в поширенні конструктивних дебатів з питань прав людини, як-от із питань бачення з позицій культури різних поколінь прав людини, первинності політичних чи економічних прав, взаємовідношення між правами та обов'язками, а також можливості виведення прав народу (people) з відповідальності еліти», уточнив Ту Ваймінг.

Завершуючи доповідь, професор Ту зазначає: «насправді суспільство, більш ніж родина, є складною системою, сповненою напруги і конфліктів. Гармонізація численних суперечливих сил, у відповідь на численні непередбачувані ситуації, може диктуватися з політичного центру. ... Конфуціанці переконані, що держава (government) є необхідною і що сильна держава, у виняткових випадках, може бути благословенням. Якісне керівництво гарантує ефективність бюрократії. Хороше управління (good governance) є відкритим, відповідальним (здатним дати відповідь на виклики), та саморефлексійним. Воно заохочує різноманіття та цінує основоположні цінності, такі, як доброзичливість, ввічливість, справедливість і мудрість. Їх спосіб дії – спілкування та співпраця. Перемовини ж допомагають забезпечити діалогічну цивілізацію, яка в свою чергу може сприяти зародженню культури миру».

Професор філософії Хантер-Коледж і Університету міста Нью-Йорк (США) Керол Гульд (Carol Gould) у доповіді «Різноманітність, демократія та діалог у форматі прав людини» («Diversity, Democracy, and Dialogue in a Human Rights Framework») відзначила, що «зростаюче усвідомлення влади та поширення глобалізації в різних вимірах, а також зростаюче значення інституцій глобального правління покладають сподівання на розвиток глобальної публічної сфери дискурсу та обговорення. Ідея полягає в тому, аби в цій сфері (точніше сферах) велися діалоги між різними людьми, які репрезентують різноманітність культурних підходів, й за допомогою діалогу уможливалось вироблення шляхів взаємодії людей в усьому світі, щоб вони змогли зробити свій внесок у вирішення та вироблення політики глобального управління

інституціями, могли впливати на інших глобальних гравців, які дедалі більше впливають на їхнє життя».

Професор К. Гульд убачає можливості міжкультурного діалогу та більш ефективних процесів обговорення у глобальних публічних сферах не тільки переважно в он-лайн контекстах, а й персонально. Одним з наступних кроків, на її думку, могло б стати впровадження розширеної концепції обговорення та участі у форматі прав людини, що могло б співвідноситися з глобалізацією. На її думку, процес траскордонного та траскультурного діалогу повинен відбуватися в «недомінантний» спосіб, зважаючи на ідею глобальної справедливості.

Професор Університету Хітотсубаші Морімура Сусуму (Morimura Susumu) (Японія) в доповіді «Глобалізація та культурна процвітання» («Globalization and Cultural Prosperity») відстоював думку про те, що глобалізація, під якою розуміється «світовий, міжнародний розвиток вільно-ринкової економіки», несе з собою культурне процвітання. Професор Сусуму розкрив також можливі ризики в зв'язку з поглибленням глобалізаційних процесів.

Науковий співробітник Тайпейської Академії Сініка Вейджен Чанг (Weijen Chang) у доповіді «Класичні китайські теорії норми та їх вплив на розвиток традиційної китайської правової системи» («Classical Chinese Theories of Norm and their Influence on the Development of Traditional Chinese Legal System») розкрив маловідомі (нам) аспекти правової філософії Китаю та їх значення у сучасних контекстах дедалі тіснішого співіснування правових систем.

Наприклад, розглядаючи конфуціанські правові погляди, професор Чанг зазначає: «У судовому процесі, знову відображаючи конфуціанський погляд, китайці поглимались над нерéalною метою легістів – віднайдення істини та пошуку справедливості, рівності перед правом. За цим поглядом, встановити істину було складно. Це було особливо непросто зробити в справах, в яких факти та їх походження були складними. Згідно з цим поглядом, правосуддя не мало якогось фіксованого значення, воно змінювалося з обставинами. До того ж цей погляд допускав, що за деяких обставин абсолютна рівність могла бути насправді несправедливою, тому що з деякими людьми, зважаючи на їхні особливі умови, слід поводитися інакше, аніж з іншими».

Професор Чанг ставить питання: «чи означало це, що люди в традиційному Китаї не звертали жодної уваги на право? Що вони не шукали істини та правосуддя, не турбувалися про рівність перед законом? Ні. Їхні відповіді були відносними. Для розв'язання проблеми вони обирали норми або звертали до вищого принципу. Тому вони не надавали особливого значення верховенству права; віддавали перевагу верховенству норм. ... Інакше кажучи, правосуддя і рівність були ситуативними, умовними і відносними».

Професор Чанг ратує за «нову китайську правову систему», водночас стверджуючи, що правова реформа повинна проводитися обачно, вибірково щодо запозичень із інших правових систем, у зв'язку з чим перераховує відповідні застереження.

Директор Інституту права Китайської академії соціальних наук у Пекіні Чуньїнг Ксін (Chunyiing Xin) ознайомила присутніх із баченням розвитку сучасної китайської правової системи в доповіді «Реформи та прогрес через право: на прикладі Китаю» («Reform and Progress through Law – a China Story»).

Генеральний секретар Інституту фундаментальних досліджень юстиції Франції, колишній суддя Антуан Гарапон (Antoine Garapon) представив доповідь «Судді на перехресті світових та універсальних вимірів» («Judges, at the Crossroads between Worldwide and Universal Dimensions»).

Викремлюючи три моделі ідеалів (національний, всесвітній (worldwide), універсальний), А. Гарапон окреслює роль суддів у їх здійсненні. На його думку, «розвиток цього всесвітнього рівня не зближує нас у напрямі певного спільного світу, проте, як не дивно, розділяє: він розвиває ідею «чистої спільноти» на протигагу спільному світу. Держава не є більше місцем цілісності права, тому що глобалізація не справляється із завданням творення алхімії між економічно-матеріальним та універсальним вимірами. Як може світова економіка стати спільним світом? Як може політична сфера бути відтворена в поширенні товарів і торгівлі? Як реальність, якою є нині економічна реальність, може перетворитися в політичну площину? Це і є завданням суддів, які вони мають виконати на певних умовах», вважає А. Гарапон. Беручи до уваги приклад соціальної відповідальності компаній, він показує, як судді виробляють основи для спільного світу, привносячи при цьому універсальний та всесвітній виміри, які мали тенденцію розвиватися окремо. Гарапон також звертається до філософії Хайєка, яка, на його думку, є доречним методом для аналізу глобалізації.

На думку Гарапона, своїми розповідями (наративами), які можна «ввести» з судових рішень, судді повинні намагатися комбінувати три види відносин з конкуруючими та неповними вимірами, якими є національний, всесвітній та універсальний рівні. Ці виміри, визнає А. Гарапон, не є повноцінними, але водночас необхідними, кожен з них не може домінувати в сучасному світі. Тому між ними будуть встановлюватися крихкі компроміси.

Яке ж місце та роль у цій ситуації? Суддя, вважає А. Гарапон, оскільки йому доведеться мати справу з глобалізацією, не знаходитиметься в національному, всесвітньому або універсальному рівні: він знаходитиметься на перехресті цієї тризначної неповноти: стримування позитивного закону, яке виявляється в понятті злочину проти людяності, неповноти всесвітнього права, що протистоять інституціоналізації, ілюзія універсального права, яка ніколи не зможе бути здійсненою на певній території.

Відтак, вважає французький доповідач, «судді повинні комбінувати універсальність принципів закону з владою фінансів і упертістю територіальної дійсності. ... Це зумовлює потребу створення нових, хоча й нестійких, компромісів між владою ринку, яка теж має свої хороші сторони, і владою світових принципів, яка легітимує цей світ, що розвивається, тією мірою, до якої ці принципи здатний поділяти кожен, а не лише обрані (як-то спільнота бізнесменів).

Професор Університет Мальєпе (Туреччина), почесний президент Міжнародної федерації філософського товариства Іоанна Кучураді (Ioanna Kuzuradi) представила доповідь на тему «Переосмислюючи філософію права» («Rethinking the Philosophy of Law»), в якій вона торкається таких питань, як концептуалізація ідеї, оцінювання, обґрунтування та дедукція норм, а також діяльність судді. Професор Кучураді зокрема порушує й питання про предмет філософії права як академічної дисципліни.

Як стверджує професор І. Кучураді, вперше вона зіштовхнулася з питанням змісту філософії права як навчальної дисципліни 1969 р., коли було засновано факультет філософії в університеті, де вона працювала. В той час курс філософії права, разом із курсом соціології права, вивчався лише на юридичних факультетах у Туреччині, як і в багатьох країнах світу. Під назвою «філософія права» викладалися, окрім визначень окремих термінів, теорії права – природного права, юридичного позитивізму, правового реалізму тощо. І досі аналіз термінів, разом із зазначеними теоріями у різних варіантах, які переважно мають справу з питаннями про природу права, становлять основу філософії права, стверджує турецький філософ. Водночас, хоча й відбулися значні зміни впродовж останніх 40 років, у зв'язку зі зростаючим значенням філософії права для законодавства та правозастосування залишається зробити чимало. Мабуть, це твердження відбиває і тенденцію академічного розвитку філософії права в Україні.

Завершуючи стислий огляд, слід також відзначити, що українські філософи права представили на Конгресі міжнародний фаховий часопис «Проблеми філософії права» та першу монографію, яка вийшла в серії бібліотеки часопису: «Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення»⁶. Роботу було сприйнято схвально й представлено провідним філософам права світу, а також керівництву Міжнародної асоціації.

Нагадаємо, що міжнародний фаховий часопис «Проблеми філософії права» видається з 2003 р. під егідою Міжнародної асоціації філософії права і соціальної філософії спільно Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Інститутом філософії ім. Г. С. Сковороди та Чернівецьким національним університетом ім. Ю. Федьковича⁷. Часопис також є друкованим органом Всеукраїнської асоціації філософії права і соціальної філософії.

Наступні Всесвітні конгреси філософії права і соціальної філософії відбулись в Німеччині (2011) та Бразилії (2013). Зокрема, запрошення відвідати Конгрес IVR 2011 р. «Право, наука, технологія», який заплановано провести 22–27 серпня 2011 р. на базі Франкфуртського університету⁸, вже отримали українські філософи права, які планують представити на ньому доробок української філософії права за останні роки.

1. Про Асоціацію: *Семенова Н. О., Чміль Б. Ф.* Асоціація фахівців з філософії права – невід'ємна інституційна складова успіху створення високих правових технологій [Електронний ресурс] // Проблеми філософії права. – 2003. – Том I. – С. 196–201. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pfp/2003_1/196%20Semenova%20Chmil.pdf 2. Детальніше: *Кресін О.* Сніг у Пекіні [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2009. – № 37 (765). – С. 3–9. – Режим доступу: www.dt.ua/3000/3050/67300;Merfenko 3. Глокалізація душі [Електронний ресурс] // Телекритика. – 2009. – № 11 (69). – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/media-continent/kritika/column/2009-12-31/50207;Grishina> 4. Змей Горыныч в муравейнике [Електронний ресурс] // Газета «Киевские Ведомости». – 2009. – 20.10. – С. 10. – Режим доступу: <http://kd-archive.livejournal.com/5211.html> 5. *Bihun V. S.* Judicial Philosophy as applied Philosophy of Law [Судова філософія як прикладна філософія права] // Тези доповіді на XXIV Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації філософії права і соціальної філософії «Глобальна гар-

монія та верховенство права» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bihun.info/en/jushits/jurhit/article/582/> 4. Подається на основі збірки доповідей (IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law (September 15–20, 2009, Beijing, China). Papers. Plenary Session. – Beijing, 2009. – 372 p.), а також записів автора. Крім того, автор з вдячністю хотів би відзначити професора С. І. Максимову за плідне обговорення тез доповідей Конгресу та підготовку цього огляду. 5. *Алекси Р.* Природа філософії права / Переклад з англ. проф. С. І. Максимова [Електронний ресурс] // Проблеми філософії права. – 2004. – Том II. – С. 19–26. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pfp/2004_2/19%20Alexu.pdf 6. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення [Електронний ресурс] / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стівба / В. С. Бігун (відп. ред.). – К., 2009. – 316 с. – (Бібліотека міжнародного часопису «Проблеми філософії права»). – Режим доступу: http://bihun.in.ua/fileadmin/publications/Justice_as_Judicial_Process_Ukraine_Bihun_Monograph.pdf 7. Проблеми філософії права: Архів номерів [Електронний ресурс] / Національна наукова бібліотека ім. В. Вернадського: Наукова періодика України. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pfp/texts.html 8. Електронний ресурс XXV Конгресу IVR 2011 – <http://www.ivr2011.org/>